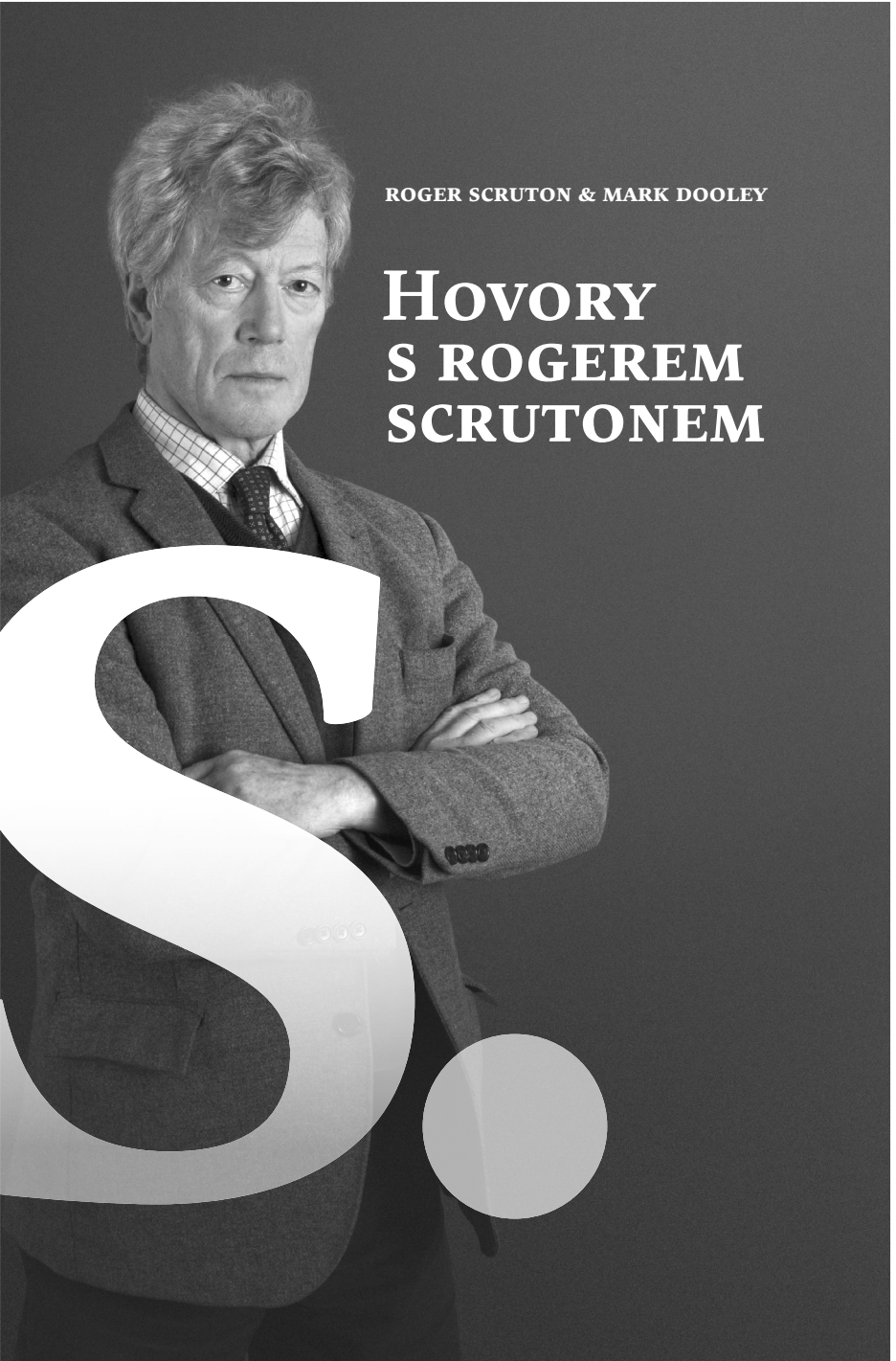

A black and white portrait of Roger Scruton, an older man with light-colored, wavy hair, wearing a dark tweed jacket over a checkered shirt and a dark tie. He is standing with his arms crossed, looking directly at the camera. The background is a solid dark grey.

ROGER SCRUTON & MARK DOOLEY

HOVORY S ROGEREM SCRUTONEM

ÚVOD K ČESKÉMU VYDÁNÍ

ROGEROVA ANGLIE (...TAKÉ JEHO PRAHA, A HLAVNĚ MORAVA)

Roger Scruton je u nás nejspíš zapsán jako apoštol filozofického konzervativismu. Bude však dobře hned zkraje rozhovoru, který s ním Mark Dooley vede, upozornit na střízlivě formulované Rogerovo krédo: „Nejsem příliš optimistický. Moje jediná naděje je, že nic jiného není. Nikdo jiný nemá co nabídnout. Na levici jsou jen negativa. Konzervatismus v posledku spočívá v tom, že se držíme toho, co známe a milujeme.“

Scrutona filozofujícího vám představí rozhovor v této knize. Řekl bych ale, že byl akademickým filozofem až na druhém místě. Řečeno možná triviálně: Roger byl víc osobitým člověkem, myslitelem, politikem, umělcem, přítelem... vším víc než systémovým filozofem. Člověkem citlivým až vášnivým, když bránil to, co miloval.

Rád bych k tomu všemu, čím byl navíc, představil úvodem k této knize Rogera Scrutona s jeho silným vztahem k naší zemi, a hlavně k Moravě. „On nás měl rád“ – napadne mne v jediné větě, když se chci dál vyhnout silným slovům.

Máme šanci Scrutonovi porozumět – v oné tradici rozumění, jako jsme podle Mozarta jedinečně u nás rozuměli jemu – o cosi

víc než jinde na tomto světě. Bez Rogerových misijních cest do normalizovaného Československa by se tu jeho dílo stěží vyskytovalo, a hlavně rezonovalo v takové šíři i kvantitě. Neboť dovoluji si pochybovat o tom, že bylo v nějaké jiné zemi světa vydáno tolik Scrutona. Dvanáct překladů z osmadvaceti knih v originále! Ta, kterou držíte v ruce, nebude určitě poslední.

Rogerovy první cesty k nám, kromě Prahy především do Brna, skončily v roce 1985. Předtím tak dlouho chtěl nechtěl rozčiloval zdejší represivní úřady, až mu Československo zakázaly. To se nestalo jen tak každému z návštěvníků českého disidentského světa: někde u Bratislavy ho vsadili do autobusu a postupem, kterému se kdysi říkalo „postrk“, ho vyšoupli ze země. Od toho okamžiku jsem pak Rogera neviděl. Až později jsem ho nikoli uviděl, ale na dálku uslyšel a hned ho poznal, a byl jsem na to patřičně pyšný... To si nechte vyprávět, i to svědčí o Rogerovi víc než co jiného:

Bylo to někdy v prvních dnech ledna 1990, když čerstvě zvolený prezident Václav Havel přijel na první oficiální návštěvu Brna. Součástí programu bylo setkání se středoškolskou a vysokoškolskou moravskou mládeží v brněnském Národním divadle. Bylo nabito tak, že host jako já hleděl nevěřicně ke stropu v obavách, že se horní galerie utrhne.

Na pódiu byla lavice a stůl. Vedle Havla jsem tam seděl také já jako tzv. představitel Občanského fóra. Tedy jeho Koordinačního centra. Otázky střídaly odpovědi, a vždycky ticho jako v kostele. Pak jsem při jedné z otázek uslyšel odněkud ze třetí galerie nezaměnitelný hlas – ten, který jsem pět let neslyšel. Nebylo možné

si ho splést: znal jsem dobře ráčkování Rogera Scrutona: „Pane prrrrezidente, uvažujete o tom, že zakázete komunistsickou strrrranu?“ Na tuto otázku nebyl prezident připraven. KSČ (zanedlouho KSČM) byla od první chvíle revoluce/převratu ze hry, ležela na lo-patkách, soudruzi se navzájem vylučovali, naším partnerem pro vyjednávání byl ministerský předseda Ladislav Adamec.

Havel mlčel dlouhých pět šest vteřin. Ticho by se dalo krájet. Tuhle otázku jsme v úzkém kruhu Občanského fóra neřešili. Pak se Havel obrátil ke mně a řekl rozpačitě, rovněž s patřičnými ráčky v hlase: „To je, myslím, otázka prrrro tebe, Petřřře...“ A pak jsem já zase mlčel šest sedm vteřin. Rovněž přistižen nepřipraven. Nervózní i z toho, že jsem v té ožehavé otázce ze třetí galerie rozpoznal hlas právě Rogera Scrutona. Hle, vynořil se z „exilu“ a ne náhodou zase v Brně... No, něco ze sebe vyklopím a studenti mne, nás, vypískají. Příležitost pro Rogerův pobaveně sarkastický úsměv... Pak jsem řekl co možná pevným hlasem: „Myslím, že lépe než je zakazovat, bude porážet je ve volbách...“ Ticho bylo tentokrát kratší. A pak celé divadlo vypuklo v hromový potlesk: bylo to víc než souhlas, znělo to jako odhodlání. Strašně se mi ulevilo. Přičemž nevím dodnes, zda byl stejně spokojen i ten zrzavý chlapík z třetí galerie.

Vzpomínám na to, aby bylo jasno, že Scruton se sem ne-vrátil, aby tu „dělal politiku“, aby na ni dohlížel... na své žáky, jak si v nových podmínkách svobody vedou. To by bylo banální vyústění jeho příběhu.

Filozof, politik a spisovatel Roger Scruton se s námi, s Čechy a Moravany, „životně“ zapletl – v příběhu na celý román (také

román, románek jeho osobní), mimo jiné i na Dostojevského způsob, ostatně Rogerem pojmenovaný jako *Zápisky z podzemí*.

Scruton k nám od začátku přijížděl víc jako pozorovatel a učitel, a nakonec jako organizátor alternativního, podzemního univerzitního vzdělávání než jako politický mentor konzervativního pohledu na svět. A už vůbec ne jako konzervativní politik. Vždyť on to měl rozlité i u britských konzervativců. Přijížděl právě jako jedinečná osobnost: Roger Scruton.

Přijížděla tehdy na konci sedmdesátých a v osmdesátých letech minulého století do Čech a na Moravu řada nejrozumnějších filozofů, politologů či sociologů a pochybuji, že někdo z nich, třeba právě Scruton, dbal na nějakou politickou či „filozofickou“ vyváženost. Byli to lidé pravice i levice. Jezdili přednášet na takzvané podzemní bytové semináře (či s dobovou nadsázkou, na „Patočkovu univerzitu“), sytit tu hlad po filozofickém myšlení především mladých lidí, kteří nedostali šanci studovat na vysokých školách: neměli vhodný rodinný původ.

Ti intelektuální misionáři – jakoby následníci iroskotských misionářů z Britských ostrovů na Velkou Moravu – k nám jezdili ve svém volném čase, aniž tu mohli očekávat nějaké skvělé individuální výkony té dychtivé mládeže. Tak píše Scruton o úrovni těchto setkání, přednášek a debat v onom poněkud depresivním, ale nakonec osvobodivém románu *Zápisky z podzemí* (CDK, Moravské zemské muzeum, 2015). O to byly jejich mise jaksí nepravděpodobně ušlechtilější. Neměly jiný, důležitější smysl než udržovat v zemích za železnou oponou ducha kultivované vzpoury, alespoň tedy intelektuální. Živit hlad po myšlenkové

svobodě. Za odměnu poskytovaly oněm obchodním cestujícím s filozofií (která se v těchto souvislostech stávala všechna filozofií politickou) neopakovatelný zážitek zájmu mladých lidí o základní otázky lidského bytí – o otázky, které na univerzitních přednáškách v zemích Západu ne vždycky rezonovaly.

Když Scruton tohle všechno v „knize-rozhovoru“, která je před vámi, vypráví, šetří přitom patosem, jaký se zmocňoval spíše domácích účastníků. Nešetří ale chápavou, ba láskyplnou empatií. Naše dvě země si zjevně oblíbil. A věnoval jim spoustu času, energie i peněz. Tvrdí, že se vzácně doplňují, aby „společně vytvořily kulturu, jež nemá mezi kulturami Evropy obdoby“. (Kéž by měl pravdu!)

Je přitom jisté, že zemi moravskou si přímo zamiloval. To nejsou silná, přepjatá slova, úlitba brněnským nakladatelům. Zajel jsem si Rogera poslechnout v říjnu 1998, když pronášel děkovnou řeč při přebírání doktorátu honoris causa, který mu udělila Masarykova univerzita v Brně. Tušil jsem, že právě tehdy se musí Roger vyslovit, vyznat ze svého vztahu k Moravě, případně k Čechám. A stálo mně to za tu cestu! Byla to skvělá řeč, dojímalá přítomné, ale také je rozesmávala. Tím spíš, že ji Roger pronášel svou pečlivou, pedantskou, a tím jistě i trochu směšnou češtinou.

Zatímco o Čechách a Česích mluvil Roger s jistým odstupem, ovšemže také láskyplným: ironičtí, cyničtí... tak trochu s vystavovanou mondénností, obluzení velkým světem („Pražák, to je Pařížan narozený na nesprávném místě...“), Janáčkovu Moravu charakterizoval jako pozhnaně jedinečnou, zemitou, vážnou:

„Brňák je člověk, který se narodil na správném místě a který chce tuto víru sdílet s ostatními a dokázat ji celému světu...“ Rozuměl jsem tomu tak, že Moravan je opravdovější, citovější, ke své zemi přikotvenější; pro Rogera že je Morava zemí, kde se lidé přirozeně cítí doma.

Byl to vcelku nezapomenutelný zážitek: ta řeč jako taková, ta atmosféra ve velké posluchárně Právnické fakulty Masarykovy univerzity, a ten milý, prudce inteligentní zrzavý chlapík.

Všechno začalo objevením Československa. Nebyl to objev úplně neznámé země, přinejmenším Janáček k nám otevíral múzicky založenému Rogerovi cestu už dávno. Hned v roce 1979 se přidal k aktivitám oxfordské filozofky Kathy Wilkesové, spoluzakladatelky Jan Hus Educational Foundation zaměřené na nezávislé vzdělávání za železnou oponou: v Praze i v Brně se mladí lidé, dychtiví po humanitním vzdělání, bez možnosti studovat na vysokých školách nebo z nich z politických důvodů vyházení, scházejí od té doby po bytech na diskrétně organizované přednášky...

Kathy W. (1946–2003), fellow of St. Hilda's College Oxford, lecturer in philosophy tamtéž, odvážná, idealistická akademička – právě na ni a na její oxfordské kolegy se původně z Prahy obrátil filozof Julius Tomin, který – tak jako deset let předtím Jan Patočka – vedl domácí filozofické semináře, u sebe doma či v jiných pražských bytech, kde vykládal Platónovy dialogy stejně jako skryté významy v Aristofanových komediích *Žáby* nebo *Oblaka*. Důkladně, jak se mají filozofické semináře vést, to jest společně číst texty, ovšemže v řeckém originálu. Odtud vzešla

idea nezávislé bytové univerzity se zahraničními lektory, jak se jí na Tominovu výzvu chopila v Oxfordu právě Kathy Wilkesová. To ona oslovila své britské kolegy: jezděte do Československa, tam všude je hlad po vzdělávání, po opravdovém vzdělání. Tak se Roger dostal mezi první „létající profesory“ na jejich vzdělávacích zájezdech na Východ.

„Účastníci zájezdů“ přijížděli každý sám, s knihami a s rozvrhem přednášek. Ustavoval se systém přijíždění, přednášení, prověřování... Systematicky se na nás ale chystala i StB. Když přiletěl do Prahy věhlasný francouzský filozof dekonstrukce Jacques Derrida, zadržela jej StB na letišti a držela celou noc ve vazbě na základě údajného podezření, že pašuje drogy... Byla z toho světová ostuda.

Roger Scruton se v Praze scházel i s „žáky“ o generaci staršími, než byli nejmladší studenti nezávislých seminářů. Tyto „seniorní“ semináře byly zaměřeny na komentovaný vhled do západního politicko-filozofického myšlení, zvláště konzervativního. Někteří z jejich účastníků pak v polistopadovém Československu vstoupí do vrcholové politiky. Na prvním místě příští zakladatelé ODA (Občanské demokratické aliance), po roce 1989 poslanci federálního i republikového parlamentu – původně organizátoři bytových seminářů a jejich lektoři: Pavel Bratinka, Daniel Kroupa (Daniel tehdy ve svém semináři četl s mým synem Davidem Platóna...), posléze v ODA a v politice angažovaní lidé jako Tomáš Ježek (nadšený propagátor Hayekova ekonomického myšlení, překladatel jeho základních spisů) a dále Jiří Skalický,

Roman Češka, Jan Payne... Tehdy tu s jejich přispěním vznikala vzdělávací intelektuální síť. Založená na obětavosti, potřebě rozšiřovat a předávat vzdělání mladším, opřená o pomoc západních akademiků, s myšlením strukturálně odlišným, než jsme dosud mohli u nás celistvě pojímat.

Patřil jsem do Bratinkovy menší party – pět šest lidí v Pavlově dejvickém bytě, docházela sem také Alena Hromádková a Rudolf Kučera... Spojovalo nás něco, co jsme zatím sotva uměli pojmenovat: konzervativní „tušení“ světa kolem, raně konzervativní naladění, cítění... Byli jsme cosi jako postgraduál rozjíždějících se bytových univerzit v Praze a v Brně.

Abych byl kronikářsky přesný: Rogera k nám domů na Malou Stranu přivedla Alena Hromádková, milující Velkou Británii, její tradice, instituce, zejména její systém vysokého školství, jak jej mohla v roce 1969 nakrátko studovat ve skotském Edinburghu. Sblížilo nás už kratičké, ale souznějící setkání na sklonku toho roku, když se Alena při svém návratu ze zkušené v Edinburghu stavila za mnou v Oxfordu, kde já ještě za svého krátícího se studijního pobytu sál ze zdejších přebohatých zdrojů politického myšlení.

A pak tedy v Praze společně tváří v tvář Rogeru Scrutonovi... Byl pro nás zjevením. Temperamentní, výmluvný, nekonečně vtipný, hluboce, avšak neokázale vzdělaný. A především s úžasnou empatií vůči nám: přečetl nás. On, velký ironik, porozuměl i našemu patosu – našemu závazku myšlenkovému odkazu Jana Patočky, jak jsme jím jako mravním imperativem pečeti společenství Charty 77.

Takříkajíc epistemologicky, z hlediska teorie poznání Roger pochopil, co víme a co nevíme, co chceme slyšet. Rozhodně nešlo o politickou nalejvárnou. V rozšiřující se skupině „donů“ i profesorů-návštěvníků ze západních univerzit byli leví i praví, staří i mladí. Někteří z nich se vyznávali, že sem jezdí hlavně proto, že na rozdíl od jejich znuděných posluchačů doma je zdejší mladí lidé hltají jako přinejmenším guruy, možná jako proroky... Byli jsme žíznivá poušť. Byli jsme vnímavé, i když asi ne příliš náročné publikum. Ale jak vděčné!

Mně samotnému Scrutonův bohatý jazyk, obrazotvornost, jeho přirozená, věrohodná zakotvenost v běžných situacích všedního dne pomohly objevit cosi ve mně dávno usazeného, ale zatím němého. Spíše postoje, konzervatismus jako temperament než politický program. Kdybych se po 15. prosinci 1989 nestal po Václavu Havlovi tzv. představitelem Občanského fóra, patrně bych skončil ve středopracíkové, konzervativní ODA, a nakonec s ní nejspíše vypadl z politické hry... Ti lidé, kteří se k ODA hlásili, však ani později z veřejného života nezmizeli (Daniel Kroupa, Michael Žantovský). Často jsou to Rogerovy klony v tom nejlepší smyslu slova. Pochytili jeho konzervativní obrazivost, naladění, obavy, alergie, ale i lásky – konzervatismus nikdy nebyl doktrínou, natož ideologií, kterou si lze prostě osvojit.

Roger byl zároveň antidotem plochého liberalismu, který pokládal za obávanějšího protivníka než notoricky levý socialismus. Konzervativcům i socialistům jde koneckonců o společnost, o její soudržnost, v každém případě o víc než jen o individuum s jeho svobodami a právy.

V románu *Zápisky z podzemí* (to je zase hold Praze, ale třeba také moravským Sudetům) portrétuje hvězdu amerického liberalismu, jak káže v Praze disidentům, se škodolibostí, která musela být daleko víc než osobní. Vůbec je disidentský svět vykreslený v *Zápiscích* pojat s chápajícím vhladem, nakonec ale i s patrným odstupem, což se týká i Jana Patočky.

V celém tom nadšení pro Scrutona jsem instinktivně hmátl po dvou jeho knihách a zamluvil si jejich překlad: *Smysl konzervatismu* a *Slovník politického myšlení*. Tušil jsem v sobě konzervativce zatím němého, intuitivního, který se potřebuje naučit řeč tohoto myšlení... myšlení nejen politického, myšlení i cítění, jež je silnější než jakékoli doktrinální učení.

Cítil jsem se vyznamenán, když mně Roger ty překlady svěřil. Ani on, ale hlavně ani já jsme netušili, jak kolmá stěna nejvyššího stupně lezecké obtížnosti se přede mnou tyčí! Navíc to byly mé první překlady filozofických knih vůbec. A hned cosi nepřeložitelného: mnohá slova v češtině lexikálně chyběla, a ještě horší bylo, že k Rogerovým pojmům neexistovaly u nás ani odpovídající realie. Nejen slovo, ale ani realita, kterou by to slovo mělo pojmenovat! Rval jsem se s těmi překlady hlemýždím tempem, avšak právě obtíže překladu do mne ukládaly jádro věci. Pomáhali mi přátelé, na prvních stránkách slovníku Jan Sokol, na posledních anglista Miloš Calda a editor Jan Vít.

Měl jsem pocit objevitele. Knihy spatřily světlo světa právě včas: ještě v samizdatu, a přitom symbolicky jako pražsko-brněnský projekt. Slovník politického myšlení, objednaný Jiřím Müllerem pro brněnskou edici Prameny, v prvním rozpisu do hesel

vyšel ještě jako „vedlejší produkt“ v pražské samizdatové dílně připravující souborné spisy Jana Patočky, v jejich blízkém, čestném sousedství. Přitom už se všemi dobovými atributy: průkopnický na počítačové klávesnici elitní písáčky této oficíny Milady Milerové, hlavním patočkovským editorem Ivanem Chvatíkem rozmnožený do první série na počítačové tiskárně, „pod svícnem“ ministerstva financí, totiž tajně v jeho rozmnožovně. Péčí Jiřího Müllera použijí pak tyto matrice na přelomu listopadu a prosince '89 studenti brněnské, tehdy ještě ne Masarykovy univerzity, k vydání Scrutonova *Slovníku* univerzitním stávkovým výborem – už jako průvodce do politického pojmosloví nadcházející éry.

V brněnském Jiřím Müllerovi našel Roger Scruton toho, koho by hledal jenom s obtížemi: zosobnění spolehlivosti, organizačních schopností, zároveň strážlivé opatrnosti a ovšem hlubokého zájmu o věc. Za Jirkova nezastupitelného přispění se rozběhla v Brně nejen edice *Prameny*, ale i Vzdělávací nadace Jana Husa, filiálka oné Jan Hus Educational Foundation, ve které se Roger Scruton angažoval od jejího počátku.

V jednu chvíli jsem začal pozorovat, že Scrutonovy cesty vedou častěji do Brna než do Prahy. Praha byla přitom vždy první na řadě: přijíždělo se do Prahy. Praha, vždycky tak trochu omrzelá, poněkud cynická, přepjatě ironická... *Beati possidentes...* a pak, když už něco nasákla, poněkud nafoukaná, všeho-už-dávno-znalá.

Ač tedy bylo pražské intelektuálně žíznivé prostředí početnější, tušil jsem, že srdce i rozum táhne Rogera na Moravu. Cítil

jsem přitom jakési osobní zadostiučinění. Hledat jeho kořeny by byla dlouhá historie, počínajíc moravským Slováckem, kde jsem trávil dětství, končíc, bohužel, politickým neúspěchem mé vlády se znovuustavením zemského zřízení na jaře 1992.

Je to odvážná hypotéza, ale myslím si už dávno, že konzervativní duch se vznáší spíše nad Moravou než nad Čechami. Morava je přece zbožnější, imunnější vůči českým utopickým záchvatům: vizme už stavovské povstání 1618, doprovodné úkazy reformace, ale i protireformace, rozdíl česko- a moravsko-německých vztahů, parlamentní volby v květnu 1946... V moravské paměti je Velehrad roku 1985, masově navštívená národní pouť s vypískáním komunistických funkcionářů... To Morava měla svého Augustina Navrátila. Čechy byly vždy spíše pokrokářské a ateistické, nejen utopické, ale poněkud anarchistické, a právě proto často zklamané, cynické.

Podobně je tomu s myšlením a psaním o konzervativních hodnotách. V Čechách je původně představoval čtvrtletník *Střední Evropa*, samizdatově vydávaný mým malostranským sousedem Rudolfem Kučerou, ve kterém publikovali lidé blízcí konzervatismu. Ještě v samizdatu vznikla i brněnská verze *Střední Evropy*. Potom *Proglas*, původně kulturní hlídka *Střední Evropy*, ve své moravské verzi s patrnými brněnskými témbry, jak mu je začalo dodávat brněnské Centrum pro studium demokracie a kultury, kromě bohatých knižních edic z politicko-společenské oblasti široce rozkročený vydavatel *Revue Politika* a poté, od roku 2009, skvělého dvouměsíčníku *Kontexty*, který vychází dodnes...

Výsledkem je stav moravské politologie a politického myšlení, univerzitního, především v posluchárnách moravské univerzity, i mimouniverzitního, o němž si celkově myslím, že je vůbec dál než pražské. Přičemž jsem přesvědčen, že to je i „historickou zásluhou“ Rogera Scrutona. To jest, potvrzují tu zpětně Rogerovu intuici: s tehdejšími omezenými silami bylo moudřejší napřít hlavní síly na Moravu.

Všechno bylo, je a bude jinak – nejen ve Scrutonově románu. Po listopadu 1989 a ještě i po něm. A proč by nemělo být? Čeští protagonisté románu bloudí po světě, Roger honí se smečkou psů lišku a během tří dnů rozhovorů s dychtivým publicistou dokáže skrze své knihy a univerzitní lektury podat výklad světa. Bez velkých nadějí, co a kde z toho zakoření... Ale je zde konzervatismus jako starost a péče o konkrétní svět kolem nás, rovněž o jeho soudržnost...

V předkládané knize-rozhovoru jsou obsažena (nepochybně i na základě pečlivé přípravy zpovídajícího) všechna velká Scrutonova témata. Rozhovorem pulsuje i Rogerův přepestrý život na řadě míst západního světa i toho našeho... Na „dělnické“ večerní univerzitě Birkbeck College of London, v Čechách a na Moravě, v Bostonu, tradiční (konzervativní) americké kulturní metropoli, kde Scruton působil na Boston University: z jistého úhlu pohledu je ovšem svět vskutku jeden.

Dnes však ztrácí tento svět smysl pro skutečnost, je takto vyprazdňován... V knize chybí jedno z posledních dramat Scrutonova života: v příbojích novodobého ikonoklastického hnutí

„cancel culture“ byl veřejnou pomluvou a následným úřednickým úkonem vyřazen – on, mimo jiné bystrý teoretik moderní architektury – z elitní komise arbitrů nových architektonických děl. Tehdy jsme se my, jeho někdejší žáci v Čechách a na Moravě, za Rogera postavili, jako ve světě jediná skupina nebritských intelektuálů, otevřeným dopisem příslušným britským autoritám. Byla to blesková akce, která určitě Rogerovi pomohla.

Pozvali jsme ho pak do Prahy, předseda Senátu Jaroslav Kučera pro něho uspořádal slavnostní večeři, udělil mu Stříbrnou pamětní medaili Senátu. Přihlásili jsme se k Rogeru Scrutonovi jako k našemu učiteli – nikoli předanými učenými floskulemi, ale postoji, kterými jde člověk vstříc dobrodružství života, neodmítaje vzbuzené vášně, ani ty vlastní, připraven na odpor, jaký svět klade, i na vlastní omyly či přešlapy. Především ale v lásce k životu! Ke všemu, co bylo a je krásné, povznášející, co vesměs mizí a zítra by již být nemuselo.

V závěru této knihy „definuje“ Roger Scruton šance konzervativců: neděláme si žádné velké naděje – ale vždyť to je to, co nám zbývá po všemožných ofenzivách, atacích i úkladech, jaké proti nám vedou „levice“ všeho druhu, které negaci, kritiku a zavrňování pokládají za svůj stěžejní program.

Roger nezestárl, nerezignoval. Potýkal se s ošklivostmi mnohde už rozbitého světa do konce svých sil, do konce svých dnů. Ukončil kariéru univerzitního profesora v Bostonu, protože našel něco lepšího: opravovat svůj rozpadající se stateček Sunday Hill Farm v jihozápadní Anglii v hrabství Wiltshire (kousek

od Salisbury – města na mušce vrahů z Putinovy bandy). Chovat koně, hrát na klavír a bránit přitom stará práva honit lišky po starém způsobu, ani ne tak pro ten sport, pro tu honičku, ale hlavně pro to pospolné úsilí sousedů – myslivců, kteří udržují krajinu jeho Anglie jakžtakž pohromadě... Jeho milované Anglie (té Anglie, o které jsme si už skoro odvykli mluvit; která není Velkou Británií, ale právě „jen Anglií“).

On tedy opravdu ten Roger Scruton nebyl ani tak filozofem, politikem, učitelem, spisovatelem, skladatelem..., jako bojovným zastáncem neoblíbených pravd a odcházející krásy. Přitom odpůrcem fráze, líbivosti, počtářství. A že si uměl ošklivit!

Připouštím, že máloco může znít na první poslech dutěji než předcházející slova. Kdyby za nimi nebyly dramatické příběhy z akademického i veřejného světa, které Vás, ctěný čtenáři, očkávají na dalších stránkách tohoto dlouhého rozhovoru. Jsou to příběhy statečného srdce odvážného chlapíka, který dostával rány a také je uštěďroval – to aby jeho země, jeho kraj, jeho statek Na slunečním kopci držely co možná pohromadě. Aby bylo pro co žít, a nejen život proživořit – nedej bože jako zplaněný učenec.

Petr Pithart, Praha, květen 2021

VÝCHODNÍ EVROPA

„Opravdu mě těšilo komplikovat komunistům život.“

Roger Scruton nezůstává jen u slovního vyjadřování postojů. Svá přesvědčení vtěluje do konkrétních činů, a to se mu také mnohokrát vymstilo. Nejvíce je to patrné, když se ohlédneme za jeho práci na podporu disidentů ve východní Evropě během útlaku ze strany komunistického režimu – za tuto práci ho ocenil Václav Havel, když mu v roce 1998 jako prezident České republiky udělil medaili Za zásluhy prvního stupně za jeho službu českému lidu, a také porota Ceny Lecha Kaczyńskiego, jež Scrutona ocenila roku 2015 za jeho intelektuální odvahu a přátelství vůči Polsku v osmdesátých letech. V roce 2014 vydal Scruton román *Zápisky z podzemí* (*Notes from Underground*), v němž se pokusil evokovat podivnou, děsivou a často až surrealistickou atmosféru života v komunistickém režimu.¹ Jeho zkušenosti z té doby nesporně ovlivnily specifickým způsobem jeho občanský postoj.

Scruton v knize popisuje svoje zkušenosti z východní Evropy, ale podstatu jeho opozice vůči komunismu podle mého názoru nejlépe shrnuje závěrečný odstavec dlouhé eseje o Francouzské revoluci, kterou vydal v roce 1989, tedy v roce pádu komunistického režimu v Evropě. V eseji nazvané „Druhá neposlušnost

člověka“ ze sebe Scruton po vzoru Burkeho vydal to nejlepší, vystupuje jako rebel proti rebelii, když dokazuje, že „prvním výsledkem revoluční mentality je zničit představu, že by něco mohlo být svaté“. Ať už jde o situaci ve Francii v roce 1789 nebo v Rusku v roce 1917, revoluce „vede k vraždění z toho jednoduchého důvodu, že zbavuje svět prožitků, které jsou základem pro odpor k vraždění“. Konkrétně jde o prožitek

ztělesněného člověka: bytosti, v níž září světlo rozumu a která se na nás dívá očima, jež vypovídají o svobodě. Čas od času – v lásce, nenávisti a vášni – nás realita tohoto ztělesnění ovládne a rozruší. Ale ten pocit jako takový je přítomen v každém ohledu, v každém citu. Brání nám zacházet se životy a svobodou druhých jako s něčím postradatelným či rozhodovat o jejich přežití ve světle svého osobního profitu. Naše vypočítavost má své hranice tam, kde začíná život druhých, právě proto, že jejich tělo je posvátné. Prvním důsledkem revoluční mentality je zničit představu, že by něco mohlo být svaté. Jakmile jsou modly svrženy k zemi, svoboda jednotlivce a tělo, které je jejím nositelem, se stávají majetkem. Mohou se stát předmětem vypočítavosti a být odstraněny ‚pro dobro všech‘.²

V těchto řádcích se objevují témata, která se nakonec stanou základem velké části Scrutonových pozdějších úvah – jedinec, svoboda a posvátnost. Podstata jeho kritiky pseudo-vědy a scientismu – jež vychází z těchto tří transcendentálních rysů lidské

zkušenosti – má ve skutečnosti také přímé uplatnění na „politiku“ revoluce, jak jednoznačně dokazuje závěrečný odstavec eseje „Druhá neposlušnost člověka“:

Chceme-li hodnotit revoluce v Evropě, měli bychom se zaměřit na evropské náboženství. Věřím, že revoluce je vrcholným aktem křesťanské neposlušnosti. Revolucionář neuctívá transcendentálního Boha, raději ho umístí na zem a přetvoří do podoby ideální společnosti. A najednou... Boží tvář je ve světě zastřena a nepostřehnutelná. Uctívání modly se stane uctíváním ničeho – je to však velice mocná nicota, která ohrožuje vše, co skutečně existuje. Je to úplně stejná nicota, jaká, vtělená do podoby šátku, přiměla Othella zničit vše svaté, co mu Bůh daroval – a všechno pro Nic. Pokud jde o to, v čem nebo v kom toto nic spočívá, tato otázka je sama svojí odpovědí.³

Takovou mocnou nicotu Scruton znal z první ruky a působila mu mrazení v zádech. Jak se vlastně k této transformativní zkušenosti dostal? Sedíme v jeho pracovně, ve světě na hony vzdáleném komunistické dystopii, a Scruton vysvětluje: „Moje přítelkyně Kathy Wilkesová, přední filozofka a dcera faráře z Marlow, jenž mi pomáhal s přípravou na anglikánskou konfirmaci, mě v roce 1979 pozvala, abych přijel na seminář, který měl v Praze vést Julius Tomin. Už předtím jsem přijal nabídku k účasti na konferenci o estetice v Krakově, a tak jsem si řekl, že odtud pojedou do Prahy. Bylo to pro mě velké dobrodružství. Konference v Krakově byla

mezinárodní akce a já jsem se velmi těšil, protože jsem do té doby nikdy nebyl za železnou oponou. Disident a filozof Barry Smith, který si zaslouží mnohem více uznání, než se mu dostává, a který teď působí jako editor časopisu *Monist*, byl tehdy s lidmi z Polska a Maďarska v kontaktu, protože se stejně jako oni zajímal o polskou logiku a fenomenologii a o dílo estetika Romana Ingardena. Proto ho na tu konferenci pozvali a myslím si, že právě on mě doporučil jako dalšího přednášejícího. Byla to nezapomenutelná zkušenost.

Cestoval jsem s jednou mladou Němkou, která vyrůstala ve východním Německu a chtěla znovu navštívit místa komunistické zkázy, aby 'to místo poprvé pořádně poznala'. Ve Varšavě jsme vystoupili z letadla a ocitli se na letišti, které budilo dojem vojenské základny, bylo jen málo osvětlené a všude se pohybovaly ozbrojené vojenské hlídky. Prošli jsme mnoha celními a pasovými kontrolami a nakonec jsme se dozvěděli, že neexistuje možnost, jak se ubytovat v hotelu, a že nemáme kam jít. V tu chvíli nás tam odchytil kdosi, kdo řekl: 'Pojďte ke mně, dáte mi každý pět dolarů.' Dali jsme mu tedy pět dolarů a ocitli se v jeho bytě, kde nebylo vůbec nic jiného než postele. Jeho žena a malé dítě žily v jednom koutě místnosti a zbytek zůstával prázdný v naději, že pán domu ze svých pravidelných cest na letiště přivede nějaké návštěvníky v nesnázích. Byt se nacházel ve vysoké betonové zástavbě na jednom z varšavských předměstí. Převládala tam atmosféra totální chudoby a bídy. Světla svítila jen velmi málo a velmi málo se také topilo. Další den ráno jsme dostali snídani sestávající z náhražky kávy, která

chutnala po pilinách, a syrové cibule. Nic jiného neměli. Chtěli jsme si prohlédnout Varšavu, ale najít restauraci, kde bychom dostali něco k jídlu, bylo prakticky nemožné. Myslím, že právě tehdy jsem poprvé pocítil to mrazení v zádech; od té doby až do roku 1989 mě to nepustilo, jako bych viděl jen jakýsi odraz na povrchu místa vytvořeného z temné hmoty – místa, které bylo naprosto nepoznatelné způsoby, jež jsem do té doby k poznávání světa s úspěchem využíval.

Na konferenci jakés takés zásoby potravin měli. Šlo o dvou-denní akci a účastníci byli ubytováni na univerzitě, což bylo naprosto v pořádku. Mezi přítomnými však byly také neoficiální policejní síly, hlavně Bulhaři, na nichž bylo zjevné, že jsou členy strany. Zasáhli vždy, když se debata příliš odchýlila od historického materialismu. Především jedna dáma, celá v černém, se širokými rameny a věčně pozvednutým obočím na nás na všechny shlížela a nepolevovala v ostrážitosti. Neprodleně se vymezovala proti jakékoli ideologické nesrovnalosti. Uprostřed nějakého příspěvku například zvedla hlavu a vykřikla: *‘To není pravda! Niejest prawda!’* Následovalo zvláštní hanobení řečníka a vysvětlení, jak se odchýlil od přímé cesty proletářské správnosti. Pocházel-li řečník také z komunistické země, zbledl, zakoktal se a zmlknul, někdy se omluvil a potom pokračoval v přednesu svého příspěvku.

Poláci v té době žili dvojím životem. Po večerech se kolem krakovských hradeb procházeli ruku v ruce krásní mladí lidé, jako by se vůbec nic nedělo. V jejich pohybu bylo něco vzdorovitého, jakýsi klid přítomného okamžiku. Krátce předtím Polsko

poprvé navštívil papež Jan Pavel II., což pro Poláky znamenalo velkou vzpruhu; bylo velmi působivé to sledovat.

Poslušen instrukcí Kathy Wilkesové jsem se po konferenci vydal vlakem do Prahy. Cesta byla fascinující a po úspěšném setkání s hlídkujícími policisty mne dovedla až do jednoho pražského bytu. Když jsem konečně prošel vstupními dveřmi, ocitl jsem se v pokoji plném lidí různého věku a žádné profese, stál jsem před shromážděním vězňů, kteří ke mně obrátili své utrápené tváře. Musím říct, že mě to opravdu zasáhlo. Bylo to, jako by se král Lear ocitl v písni *Poor Tom*! Měl jsem jim přednášet o Wittgensteinově tezi ‚soukromého jazyka‘. Kathy mi poradila, abych mluvil právě o tomhle, protože je to určitě bude zajímat, a měla pravdu. Ale ještě více zajímalo mě moje publikum.

Můj osobní podíl na celé té věci se rychle zkomplikoval. Dva mladí lidé mě požádali, zda bych si s nimi další den nepromluvil v soukromí o tom, co je opravdu tíží a zajímá. Setkal jsem se s nimi, chlapcem a dívkou, na předem domluvené lavičce na Střeleckém ostrově. Vysvětlili mi, s jakými problémy se potýkají od doby, kdy byli kvůli svým protikomunistickým prohrěškům vyloučeni z univerzity. Ta dívka, Lenka, mě požádala, abych zvážil jejich situaci, a já jsem jí to slíbil. Zažehla tak mezi námi jiskru něčeho, co další tři roky hořelo sporým, ale vytrvalým plamenem.“

Z této zkušenosti Scruton čerpal množství detailů a částečně i zápletku svého románu *Zápisky z podzemí*, jehož vznik popsal v článku nedávno publikovaném v časopise *Central and Eastern European London Review*:

Spenser ve svém slavném díle Královna víl napsal, že ‚statečné skutky, jež vykonali velcí hrdinové / v lásce vždy měly svůj konec či počátek‘. Platí to stejně tak o činech, kterých navzdory přírodě dosáhli nesmělí, jako o těch, které s rozhodností provedli odvážní. Na prvním semináři, jehož jsem se v Praze účastnil, jsem potkal tichou, krásnou a poetickou dívku, která mi následně ve svých dopisech k mému překvapení naznačila, že by se chtěla se mnou znovu sejít. Byl jsem tehdy mladý a Lenka ještě mladší. Díky ní jsem se potom seznámil s mnoha jejími vrstevníky, kterým bylo zabráněno vzdělávat se, mít dobrou práci, cestovat a přišli o privilegia všeho druhu, protože řekli nebo udělali něco nedovoleného.

V případě Lenky šlo o to, že na kolejích, kde bydlela, zorganizovala s dalšími studenty čtenářský kroužek a četli Kafku a Dostojevského. Dalším bylo znemožněno studovat, protože jejich rodiče podepsali Chartu 77 nebo spáchali jiný přečin vypovídající o jejich morální integritě ve světě, v němž nic nebylo výraznějším projevem nedůvěryhodnosti než nezištná snaha konat dobro.

Na těch mladých lidech, s nimiž jsem se setkával, mě nejvíce zaujalo, že nepatřili do světa ‚disentu‘. Statut disidenta si člověk musel vydobýt. Bylo třeba, aby o vás psala západní média, čas od času vás zavřeli a váš podpis na inkriminujícím dokumentu vyvolal patřičný rozruch. Disent byl sociální statut stejně jako každý jiný, a i když cena byla tak vysoká, že většina lidí nebyla ochotna ji zaplatit, vnášel řád tam, kde by jinak vládl chaos. Disent měl také svoji kariérní strukturu

a místo v ní skýtalo člověku smysl jeho života a důvod pokračovat v tom, co dělá. Neslo to s sebou samozřejmě i únavu a strádání. Atmosféru disentu nikdo nezachytil lépe než Havel ve své hře Largo desolato, kterou napsal v roce 1984; poprvé vyšla v samizdatu v době, kdy jsem už přestal do Československa jezdit.⁴

Jak tedy ten vztah pokračoval a proč vedl k tak dlouhodobé vazbě na komunistické země? Scruton vysvětluje: „Do Anglie jsem se vrátil dosti otřesen tou atmosférou. Začali jsme se s Kathy o celé té záležitosti bavit dál. Poslala tam i další lidi, včetně filozofa Anthonyho Kennyho, který byl ale zadržen a odeslán zpět za hranice. Něco takového jsme všichni považovali za nehoráznost, a měli jsme pocit, že bychom s tím měli něco dělat. Zajímal jsem se o charitativní právo, a navrhl jsem proto znění dokumentu, který by nám umožnil vybrat peníze a založit fond. Tehdy to šlo i bez povolení úřadu pro charity, což je stejně jen spolek politicky korektních aparátčků. Založili jsme tedy fond a získali nějaké peníze, ne moc, ale stačilo to, abychom nakoupili knihy, naplánovali nějaké kurzy a začali domlouvat přednášející. Potom přijela Lenka do Anglie. Cestovala s nějakým mužem, který neměl problém s výjezdní doložkou, což bylo podezřelé. Chtěla mě však navštívit.

Psali jsme si a její dopisy pořád mám – jsou překrásné. Navštívil jsem ji také a chvíli jsme si dokonce mysleli, že bychom se měli vzít. Nevyslo to, protože se do toho vložil jeden mladík z jejího okolí a vysvětlil jí, že kdyby odešla na Západ a provdala se za mě, byla by to zbabělost. Opustila by svoji zemi v době, kdy

ji nejvíce potřebuje. Pro Lenku měly takové úvahy velkou váhu, protože veřejná aktivita a občanské povinnosti pro ni byly nejsilnější životní motivací, s láskou se nemohly měřit. A ten člověk, který jí tohle poradil, si ji samozřejmě nakonec vzal.

Když jsem v roce 2013 dokončoval *Zápisky z podzemí*, chtěl jsem s ní mluvit, jen abych se ujistil, že jí tím nepřivodím žádné problémy. Domluvili jsme si tedy schůzku a zase spolu vycházíme dobře; ona je dnes už matkou čtyř dětí. Když jsme se setkali, cítili jsme se ve společnosti toho druhého úplně stejně uvolněně jako vždycky. Přečetla si *Zápisky z podzemí* a řekla mi, že to byl úžasný zážitek, jako by se vracela domů, k tomu, co důvěrně znala. Odráželo to její zkušenost. Byl jsem na sebe pyšný. Ale to jsem odbočil.“

V úvodních kapitolách *Zápisů z podzemí* Scruton popisuje ducha téměř zapomenuté doby. V jedné živě popsané scéně líčí dění v pražském metru, které „ve městě, jehož nádhera a starobylost byla urážkou proletářské budoucnosti, symbolizovalo pokrok“. Hlavní postava pokračuje:

Ticho našeho světa bylo dole intenzivnější. Dokonce i ve špičce, kdy byly vagony plné lidí, kteří se přidržovali tyčí a nepřítomně hleděli kamsi mimo, tu nebylo nic slyšet, jenom hukot vlaku a nahrávka hlasu oznamujícího, že dveře se zavírají. Nikdo nezdravil a neomlouval se, nikdo se neusmál, žádná tvář se ani v nejmenším neodlišovala od masky, kterou si všichni nasadili jako instinktivní znak své vnitřní prázdnoty, z níž se ani náhodou nemohla vynořit nějaká zakázaná myšlenka.⁵

Bylo to ale skutečně tak – jako ocitnout se v jiném světě? „No ano! Právě tohle jsme si nedokázali připustit. Nedokázali jsme si představit, že by na druhé straně opony mohlo být takové ticho, takový strach, takové beznadějně čekání. My jsme si tady zatím žili v naší pohodlné západní demokracii a sváděli své iluzorní bitvy. No dobře, nebyly úplně iluzorní, ale byly do určité míry na efekt, a prohrát tolik nebolelo. Ale tam, na druhé straně, jste se potkával s uvězněnými lidmi. Bylo to jako sestoupit do nějakého mýtického Nibelheimu a ocitnout se na temném místě, kde jste jediným svobodným člověkem vy sám. Právě vy jste tím jediným, kdo má právo zase odejít. Bylo to zároveň skličující i inspirativní, protože lidé k vám obraceli tváře, jaké jste dřív nikdy neviděl: tváře plné utrpení, toužící někomu věřit, ale s obavami, zda mohou. Mělo to i svoji erotickou stránku, neboť pouze něco takového jako erotická láska – něco, co je zároveň sobecké a násilné vůči druhým – dokáže proniknout tou bariérou, kterou se každý snažil kolem sebe postavit. Jak jsem se však pokusil zprostředkovat v *Zápiscích z podzemí*, dokonce i toto bylo otrávené.“

Jak Scruton po této zkušenosti vnímal západní intelektuály, kteří z pohodlí a bezpečí svých univerzit přejímali prokomunistické postoje? „Člověku to pomohlo si uvědomit, jak naivní tihle lidé jsou. Zároveň jsem o nich však začal uvažovat jako o nebezpečí, protože všechno, co se ve východní Evropě dělo, začalo kvůli podobným lidem: požitkářským intelektuálům, jako byl Lenin, kteří svoje bláznivé nápady nikdy pořádně nedomysleli, předstírali, že jde o čistě intelektuální otázky a že oni je svým velkým mozkiem vyřeší. A když se potom věci začaly vymykat

z rukou, řekli: ‚Zbavme se těch, kdo nám překáží.‘ Myslím, že máme morální povinnost tento způsob myšlení veřejně odsoudit právě za to, jaký opravdu je. Abych byl zcela upřímný, ve svých jednadsmadesáti letech, po všem, co jsem napsal, pro mě nemá žádnou cenu jim uhýbat. Jestli se například obávám, že všichni levičáci budou na nové vydání méj knihy *Myslitelé nové levice* psát stejně jedovaté recenze jako minule? Asi bych z toho neměl úplně dobrý pocit, ale jsem přesvědčen, že v té knize jsou věci, které musí být řečeny. A jsem moc rád, že je říkám právě já.“

Připomínám Scrutonovi, že jeden významný levičák se nepřidal ke komunistům, ale naopak se vydal pomáhat stejným disidentům, kterým v Praze pomáhal i on. Jacques Derrida, intelektuální superstar a zakladatel směru, který dnes známe jako „dekonstrukce“, pomáhal v roce 1981 založit Vzdělávací nadaci Jana Husa – uskupení, které zajišťovalo podporu pro pronásledované české intelektuály a jehož se nakonec stal viceprezidentem. Derridův životopisec Geoffrey Bennington popisuje události provázející Derridovu cestu do Prahy, kde téhož roku vedl „tajný seminář“:

[Derridu] několik dnů sledují, koncem týdne ho zastaví, nakonec zadrží na letišti a po policejním zásahu, kdy předstírají, že v jeho kufříku objevili hnědý prášek, je uvězněn na základě obvinění z ‚výroby a distribuce drog‘. Podpisová akce za jeho propuštění. Propuštěn („vypovězen“) z Československa po aktivním zásahu Françoise Mitterranda a francouzské vlády.⁶

Informuji Scrutona, že Derrida byl tři dny vězněn a sdílel celu s opilým Romem, na což reaguje slovy: „Tak to je vážně ohromné!“

Scrutonův postoj k Derridovi dlouhodobě spočívá v konzistentní kritice jeho díla i jeho osobního vlivu. V roce 1993 při přednášce na University College of Swansea například řekl:

To, co nám nabízí dekonstrukce, je hluboké tajemství, které lze poznat jedině prostřednictvím zařikávání vymyšlenými slovy, skrze newspeak, jež aktem vyřčení dekonstruuje svůj vlastní smysl. Když konečně odhrneme ten závoj, spatříme úžasnou krajinu: svět negace, svět, ve kterém hledající přítomnost nalézáme jen nepřítomnost, svět nikoli lidský, ale svět prázdných idolů, svět, v němž na místech, kde hledáme řád, přátelství a morální hodnoty, nacházíme jen kostru moci. V tomto světě neexistuje tvoření, je však plný chytrosti – chytrosti aktivně nasazené ve službách Nicoty.⁷

Teď se mi však vyznává ze svého obdivu vůči tomu, co Derrida vykonal pro věc převyšující jakékoli intelektuální rozepře: „Filozof Alan Montefiore, Derridův sympatizant, byl také členem naší skupiny – jeho žena založila francouzskou pobočku Vzdělávací nadace Jana Husa, abychom mohli spolupracovat. To bylo velmi užitečné, protože jsme díky tomu nebyli oceňováni jako angličtí imperialisté. Že se Derrida nechal v Praze zadržet, bylo podle mého názoru to nejlepší, co kdy udělal. Je výborné, že byl zadržen právě on, protože to znamenalo okamžik prozření jak pro něj, tak pro příslušníky českých tajných

služeb. Nesplnili svůj úkol. Věděli, že mají zadržet dalšího člověka od nás, a byl to zrovna Derrida. Kdyby tehdy zadrželi mě, pravděpodobně bych trpěl někde ve vězení a nikdo by po mně ani neštěkl. Ale zadržet levičáckou celebritu, osobního přítele francouzského prezidenta, byla ta největší chyba, jakou mohli udělat! Skvělé na tom bylo, že potom už se báli kohokoli z nás byť jen dotknout.“

Přeruším ho, abych mu připomněl, že Derrida svoji zkušenost z českého vězení popsal jako „kafkovskou“, což bylo poněkud ironické vzhledem k tomu, že právě o Kafkovi jel do Prahy bádát a přednášet. Po svém propuštění Derrida také prohlásil, že „teprve, když se člověku stane něco takového, dokáže si plně uvědomit, v jak svobodném ráji žijeme“. Scruton reaguje: „Ano, skutečnost ho zaskočila, a já bych si jen přál, aby se to stalo i dalším jeho kolegům. Mně takový prožitek zprostředkovala Lenka; díky ní jsem mohl poznat onu budovanou Utopii zevnitř a cítil jsem se úplně stejně jako Derrida. Lenka mi způsobila trauma, které mi pravděpodobně pomohlo vystřízlivět stejně jako Derridovi jeho trauma s opilým Romem.“

Zajímalo mě, jestli Scruton předvídal události roku 1989 a pád komunistického režimu, když tolik let bojoval proti zlému impériu, které nevykazovalo žádné známky potenciálního úpadku. „Ne, nepředvídal. Myslel jsem si, že to takhle bude navždy a že i my nakonec podlehneme. A možná také podlehneme, ale něčemu jinému, pod vedením pana Putina. Nicméně, v roce 1989 jsem byl zpočátku naprosto nadšený. Poté, co mě v roce 1985 zatkli, nemohl jsem už do českých zemí jezdit.

Mohl jsem jezdit do Polska a Maďarska, ale v Polsku mě pořád sledovali. Potom po roce 1989 bylo všechno znovu svobodné. Jel jsem toho roku dokonce do Moskvy, když byl v úřadu Michail Gorbačov. Rozhodně tam zavládl pocit, že se věci daly do pohybu. Byl jsem však tak podezíravý: koneckonců, prezidentem Sovětského svazu se nestanete jen proto, že jste slušný člověk a máte představu, jak osvobodit svoji zemi. Stanete se jím jen díky KGB.

Tady se dostáváme k jedné zvláštní věci. Komunismus je skrz naskrz závislý na paranoi – velké konspirační teorie, které vytvářejí iluzorní nepřátele, jen aby potvrdily vlastní existenci. A člověk reaguje stejně. Stanete se také paranoidním a ve všem vidíte spiknutí namísto obyčejného průšvihů. Zašel jsem až tak daleko, abych si myslel, že si KGB uvědomila, že svých cílů může dosáhnout i bez toho otravného neustávajícího útlaču: nejprve všechno ukradnete a převedete na bankovní konta ve Švýcarsku; potom si v zahraničí vybudujete nové kontakty, dál si užíváte života na vysoké noze a zapomenete na Rusko. Všichni jsou teď v Londýně, převedli si tam svůj majetek a stali se právoplatnými globálními oligarchy, kteří jen čas od času musí jeden druhému nasypat do pítí jed. Možná, že nakonec ani není nutné konzervovat celou ruskou populaci do gulagů. Když předstíráte, že osvobodíte ruský lid, můžete získat ohromné prostředky od MMF, i když osvobozujete jen sami sebe. Nezapomínejme, že MMF do Sovětského svazu po roce 1990 nalil ohromnou spoustu peněz a všechny posléze skončily na švýcarských bankovních účtech Putina a jeho lidí.“

Ptám se ho, jestli věří, že by k těmto aktivitám KGB došlo i bez Gorbačova. „To nevím, ale líbí se mi moje malá paranoidní představa. Víte, dost často o těchto věcech přemýšlím, a nikdy jsem nedospěl k jednoznačnému závěru. Rozhodně ale věřím, že jak říkal Nietzsche, zášť je standardní výbavou společenských bytostí. Právě zášť dala vzniknout komunistickému hnutí a následné revoluci a například v Česku to můžete vidět dodnes. Samozřejmě, moji čeští přátelé dnes patří k relativně prosperující střední třídě. Jsou to lidé, kteří nežijí záštiplně. Většinou jsou nábožensky založení a přijímají novou pozici České republiky, jakkoli nesouhlasí s úplatným vlivem ze strany Evropské unie, který nabízí skutečné odměny za nereálné postoje a neúnavně se vymezuje proti hodnotám, za něž bojovali při pádu komunismu, tedy hodnotám národní nezávislosti a kulturní integrity.

Nevěřím sice na příběh o prvotním hříchu v jeho doslovném znění, uznávám však, že je v něm skrytá hluboká pravda o lidstvu. Spočívá v tom, že veškeré naše úsilí je nakonec zmařeno dědictvím předků, protože právě ono ukazuje, čím jsme. Soupeříme o základní potřeby a o uznání a v nových podmínkách to vždy znamená, že staré vztahy dominance a podřízenosti zůstanou zachovány, jen se projeví v jiné podobě. Myslím si, že by člověk měl přestat doufat v cokoli jiného. To je zásadní poselství Wagnerova cyklu *Prsten Nibelungův* a také důvod, proč o něm teď píšu knihu. Záchrana nepřijde z veřejné sféry, přijde zevnitř, ve chvíli, kdy pochopíte, že vy sám se musíte zříci svých pokusů o získání moci a dominantního postavení a že jediná věc, která vám kdy byla skutečně dána, jsou okamžiky lásky. Není pro nás snadné

něco takového přijmout, protože to od nás vyžaduje mnoho – musíme přestat pociťovat zášť vůči ostatním a přestat se domáhat toho, co jsme si nijak nezasloužili.“

Disidenti se vynořili ze svých katakomb a mnoho z nich se postavilo do čela nedávno osvobozených zemí. Jaký z toho měl Scruton pocit? „Nejdřív jsem z toho měl radost, jenže jsem věděl, že k tomu nejsou kompetentní! Po pádu komunismu jsem strávil v Československu několik měsíců a snažil jsem se převést majetek naší charitativní organizace do Brna. Byli jsme první registrovanou organizací tohoto typu na Moravě a já jsem usiloval o to, aby naši lidé šli příkladem, chtěl jsem pomoci školám a univerzitám vstoupit do nového světa plného příležitostí. Jenže všechno bylo totálně zničené. Univerzity byly takové, jak by si je představovali moji levicově orientovaní kolegové – všechny stejně šedivé a ovládané záští; druhořadí kantoři přednášeli vyjeveným studentům o nutnosti prosadit rovnostářský režim pro všechny.

Nějakou dobu jsem v undergroundu pracoval s Jiřím Müllerem, který býval mistrem v továrně na hasicí přístroje, než ho v roce 1968 zatkli a na pět let uvěznil. Potom pracoval na svržení komunistického režimu, v naprostém utajení a bylo velmi těžké se s ním setkat. Mně se ale podařilo k němu dostat a stal jsem se snad jediným cizincem, jemuž důvěřoval. Na začátku osmdesátých let jsme velmi úzce spolupracovali na vydávání samizdatů, na budování sítě na podporu škol, kde by se řádně a pravdivě vyučovala česká literatura a historie, na drobných komunitních projektech spojených s luteránskou i katolickou

církví a na mnoha dalších věcech, které pomáhaly udržovat při životě českou identitu. Jinými slovy, zóna bez komunismu.

On sám byl sociální demokrat. Stejně jako v případě mnoha dalších Čechů se jeho politická volba odehrála v situaci, která nastala po pádu nacismu – totalitní socialismus na jedné straně a sociální demokracie na druhé. Ve chvíli svého zatčení jsem byl s ním a on velmi dobře znal svá práva. Řekl: ‚Podívejte, můj host se musí vrátit ke mně domů pro svoje věci.‘ Tak jsme v jeho dýchavičné tatře jeli k němu domů a za námi dva velké mercedesy. Nechali nás jít dovnitř společně a obklíčili dům zvenku. Stáli jsme v koupelně, kam nebylo zvenčí vidět, a on systematicky spolykal všechno, co jsem mu předal – zprávy, seznamy a spoustu dalších papírků! Svým způsobem to bylo docela zábavné. Odvezli mě a vyslychali, ale potom mi umožnili se vrátit k Jiřímu a on mě odvezl na hranice, přičemž nás stále sledovaly stíny v mercedesu. Dalších pět let jsem potom do Česka nesměl, ale zase tolik to nevadilo, protože už se nám podařilo vybudovat poměrně nedobytnou podpůrnou síť.

Potom jsem Jiřího viděl až po roce 1989. Byl jmenován velitelem tajné policie na Moravě. Odpovídal za to, že se nic podobného už nebude opakovat, že všechno bude uvedeno do normálu a tajná policie bude nadobro rozpuštěna. Setkal jsem se s ním v kanceláři tajné policie v Praze, měl na sobě košili s rozhalenkou a vyhrnutými rukávy, seděl za velkým stolem a za ním tiše stáli další lidé v uniformách a s kamenným výrazem ve tváři. Řekl jsem mu: ‚Je skvělé vidět tě v této kanceláři!‘ a on na to okamžitě odpověděl: ‚Pš! Jestli mi chceš říct něco konkrétního, napiš mi to

sem,‘ a přisunul ke mně malý zápisník. Tak jsem mu psal krátké zprávy a on si je ukládal do kapsy u košile, kdykoli připraven je zase spolykat. Nevydržel v té práci moc dlouho.“

Co si Scruton myslí o ocenění, které obdržel za svoji službu českému lidu od prezidenta Havla, nejslavnějšího ze všech bývalých disidentů? Vnímá to jako uznání za vše, co v dobách temna vykonal? „Samozřejmě mě to nesmírně potěšilo! Za něco takového je člověk vždycky vděčný. Pocty jsou sice kontroverzní, hlavně v Británii, kde se pravidelně udělují jiným členům vládnoucí kliky za účelem posílení vlastního sociálního statusu, jako když například Ericu Hobsbawmovi udělili Řád společníků cti po všech letech, kdy pracoval pro Sovětský svaz. Ale v těch zemích po určitou dobu platilo, že lidé, kteří vyznamenání udělují, jsou zároveň těmi, kdo by si je sami zasloužili. Uměli tedy rozlišovat mezi ctí a hanbou – sami podle toho totiž žili. Na lidi kolem Charty 77 jsem měl jen nepřímé vazby a prezidenta Havla, jenž měl mezi nimi hlavní slovo, jsem osobně neznal. Charta byla pochopitelně velmi důležitá, jako symbol i jako krytí. Pozornost příslušníků tajné policie i jejich zloba se z velké části soustředily právě na signatáře Charty 77. Ve stínu této zásadní bitvy se mohly nepozorovaně odehrávat různé jiné věci.“

Převádím řeč na osobnost Jana Patočky, českého filozofa a prvního mluvčího Charty 77. V noci na 3. března 1977 byl zatčen a deset hodin vyslýchán. Ve vazbě onemocněl a byl převezen do nemocnice. Zemřel 13. března ve věku šedesáti devíti let. Byl podle Scrutona Patočka mučedníkem opozice? „Ano. Myslím, že Havel ho požádal, aby se stal prvním mluvčím Charty 77, a on to

přijal, aniž by kolem toho chtěl dělat nějaký rozruch. Pokládal to za svoji povinnost. Helsinské dohody byly nakonec právně platné a jejich ratifikace znamenala, že se staly také součástí československého právního řádu – pokud se tedy dá hovořit o právním řádu komunistického státu. Byl to křehký starý muž – i když byl v mém věku a já se jako křehký starý muž necítím. Jenže tehdy lidé v těch zemích stárli rychleji. Zacházeli s ním však opravdu velmi krutě: bez přestání ho vyslýchali, až nakonec zemřel na krvácení do mozku.

Patočkovy podzemní přednášky jsem považoval za velmi inspirativní. Měli jsme pravidelnou linku provozovanou vídeňským Institutem humanitních věd, kde jsem se spřátelil se statečným a spolehlivým člověkem jménem Klaus Nellen; působil jako kurýr. Navázal kontakt s Patočkovým archivem a vytyčil si jako osobní cíl, že vynese jeden po druhém všechny jeho rukopisy. Přes všechny obtíže jsme shromáždili poměrně velké množství Patočkových textů. Četl jsem jeho přednášky o Platónovi a Evropě.⁸ Svým způsobem byly velmi krásné – na jednu stranu naivní, jako by Platónova teorie republiky mohla skutečně popisovat současnou situaci v Evropě, a zároveň plné zmínek o traumatu střední Evropy, což na Západě jen málokdo skutečně docenil. Byly napsány jasným, plynulým jazykem, takže jsem jim v češtině bez větších problémů rozuměl. To mě přivedlo na myšlenku, že stejně jako Havel i Patočka přesně zvolil správný přístup k účastníkům svých seminářů – chci říci, že dokázal své bohaté filozofické znalosti podat jednoduchou formou, a přitom hovořit o složitých věcech, které v současnosti stojí před námi.

Patočka byl žákem Edmunda Husserla a v souladu s jeho pozdními texty se domníval, že v moderním světě došlo ke kompletní proměně lidské subjektivity. Svoje vlastní bytí už neprožíváme tak jako naši předci. Neprožíváme ho takovým způsobem jako věřící v osmnáctém a devatenáctém století, ani jako přirození vlastenci ze starého světa. Prožíváme ho jako něco ohroženého a rozbitého na kusy. Ale i přesto pociťujeme stejnou potřebu sounáležitosti jako lidé v jiných dobách. Stojíme tváří v tvář masovému vraždění a destrukci dvacátého století a víme, že jsme toho součástí, ale zároveň nám to připadá tak strašně cizí. Z toho se rodí nový druh soudržnosti – soudržnost lidí, kteří jsou vnitřně roztrženi, otřeseni a potřebují se znovu dát dohromady.

Jedním z argumentů pro pravdivost Patočkových úvah je skutečnost, že lidé na Západě v současnosti netouží po sounáležitosti, která je pro lidské bytosti přirozená. Společnost ostatních potřebují, ale nemohou si ji přát, protože je zbavuje velké části jejich individuálního pohodlí. Společenství znamená nejistotu ve vztahu k budoucnosti: znamená to dávat, ztrácet, svěřovat se a odhalovat. Jak moc se to liší od pohodlí, které nám slibuje všemocný stát! A tak jdou labouristé do voleb s heslem „Poskytneme vám více z národní zdravotní služby“. V tom spočívá vládnutí: udržet vás od narození do smrti v bezpečném lůně státu. Nepotřebujete mít s nikým láskyplný vztah a nemusíte se obětovat pro nikoho než pro sebe sama. Důležité je jenom to, že zůstanete ve své sebestředné izolaci tak, aby vám tělo nevypovědělo službu. Patočka by v tom viděl další projev „solidarity otřesených“.

Preruším ho námitkou, že lidé v Patočkově světě si uvědomovali, že žijí v rozpadlém státě, ale dnes se zdá, že my si toho vědomí nejsme. Sebepoznání, odpoví Scruton, „je velmi vzácná dovednost. Vraťme se ale k tomu, co o svobodném ráji, v němž žijeme, řekl Derrida. Myslím si, že nakonec je nejdůležitější, aby se člověk mohl svobodně rozhodnout žít jiným způsobem. Lidé v Patočkově světě o tuto svobodu usilovali a nenacházeli ji. Ale při tom usilování měli vizi, kterou bychom jim možná měli závidět: představovali si nějaké jiné místo, na něž jednoho dne narazí a kde se jejich oči setkají s pohledy jiných očí, hledících na ně s láskou a odpuštěním. Tehdy skutečně převládal takový pocit, především v Polsku, kde jsem ho často zaznamenal. Je to jedno z témat, jimiž se zabývám ve svých *Zápiscích z podzemí*.“

Kladu mu otázku, jestli je na svoji práci ve východní Evropě hrdý. „Abych byl upřímný, nebylo na co být hrdý. Opravdu mě těšilo komplikovat komunistům život! Samozřejmě o sobě to stačilo, abych měl ze své práce radost. Měl jsem strach o lidi kolem sebe a strávil jsem v obavách mnoho bezesných nocí, když byli zatčeni. Ale neřekl bych, že jsem na to hrdý. Prostě jsem to dělal, v naprosté tajnosti a diskrétně, a nikomu jsem nic nevykládal. Přistupoval jsem k tomu tak, že zkrátka něco děláme, že by bylo skvělé, kdyby to k něčemu vedlo, ale pravděpodobně se nám to nepodaří. Tak či tak, pokračujme v tom a nemluvme o tom. Opravdu striktně jsme neposkytovali žádné informace.“

Scruton často vyzdvihuje ty, kteří podle něj byli skutečnými hrdiny boje proti komunismu. V roce 1985, kdy byl zatčen a vykázán z českých zemí, využil prostor svého sloupku v *Timesech*,

aby projevil úctu signatářům Charty 77 včetně Jana Patočky, o němž psal jako o „nejvýznačnější osobnosti moderní české kultury“. V kontrastu s „tupým a paranoidním“ vládnoucím režimem v Praze, jehož snahou bylo, aby „občané žili ve válečném stavu“, byla činnost Charty 77 podle Scrutona „jediným skutečným příspěvkem k míru, který po roce 1968 z komunistického Československa vzešel. Její představitelé nám připomínají, že vláda může žít v míru se sousedními státy jen tehdy, žije-li v míru s vlastními občany, a že mír je neoddělitelně spjat s vládou práva, což představuje důležitou lekci nejen pro představitele státu v Praze, ale pro celý svět.“⁹

Scruton však privátně dělal mnohem více, než že komplikoval život komunistům. Později mi u večere vypráví pozoruhodný příběh, který dosud není nikde zaznamenaný. „Když se pustíte do složitých aktivit s nejistým koncem, jako byly ty, které mě přivedly do východní Evropy, život se vám mnohdy změní nepředvídatelným způsobem. Dokonce se mi poštěstilo získat díky tomu něco jako rodinu. Seběhlo se to takhle: Asi v roce 1981 nebo 1982 mě oslovila Jessica Douglas-Homeová, protože ji zneklidňovala moc komunistické strany, podpora, jaké se jí dostávalo od západních intelektuálů, a její ambice, které se zdály trvat ‚na věčné časy‘. Byla doba mírového hnutí, mírového tábora v Greenham Common a kampaně za jaderné odzbrojení. Ve vzduchu tedy visela nová hrozba, nejen kvůli aktivitě sovětské mašinerie, která si hledala nové příležitosti, ale také rozdmýchání konfliktu na Západě. Mírové hnutí stálo v opozici proti zásadám NATO a zahraniční politiky Západu. V Británii to zejména po sovětské

invazi do Afghánistánu v roce 1979 rezonovalo obzvláště silně. Jessičin manžel Charles působil jako reportér v Československu v době sovětské invaze z roku 1968 a měl velmi dobrou představu, v čem ve skutečnosti spočívalo poválečné uspořádání; jeho názor ovlivnil jeho práci editora deníku *Times* a hluboce zasáhl i Jessicu. Když za mnou přišla, byla odhodlaná nějakým způsobem podpořit hnutí odporu ve východní Evropě. Navrhl jsem jí, aby si prostudovala metody, které jsme používali v Československu, ale také jsem ji varoval, že je třeba postupovat velmi opatrně a pomalu. Souhlasila a přidala se k aktivitám našeho fondu. Potom jsme se s ní a ještě s Caroline Coxovou rozhodli založit další fond pro Polsko a Maďarsko: Jagiellonian Trust, který vznikl podle vzoru Vzdělávací nadace Jana Husa, ale v úplně jiných podmínkách. Cestovat za hranice těchto zemí a zase ven bylo mnohem jednodušší a tamní univerzity nebyly vystaveny takovým čistkám jako ty československé. Alespoň do určité míry tedy bylo možné vyvíjet aktivity skrze disidentské sekce na univerzitách. Do správní rady jsme pozvali osobnosti jako Marek Matraszek, Dennis O’Keeffe a Tim Garton Ash a zahájili jsme činnost; Caroline zároveň spustila podpůrnou zdravotnickou akci. Jezdila tam s nákladáky plnými potřebných léků. Naše síť v Polsku byla tedy dost rozsáhlá, i když neměla pevné intelektuální jádro jako ta československá.

Jessica je výjimečně neohrožená žena a v určité fázi se rozhodla, že všechno bude k ničemu, pokud se nám nepodaří zahrnout do našich aktivit i Rumunsko. Řekl jsem jí, že se do toho může pustit, pokud chce, ale já že už mám na starosti víc než

dost. A ona se do toho k mému údivu opravdu vrhla! Založila malý fond pro Rumunsko, začala spolupracovat s rumunskými exulanty v Londýně a setkávat se s disidenty v Rumunsku, což bylo velmi obtížné a nebezpečné. Bylo třeba postupovat nesmírně promyšleně, získávat adresy prostřednictvím důvěryhodných lidí na Západě a potom jít na dané místo v danou hodinu s určitým očekáváním a zdůvodněním. Zprávy musely být šifrované, člověk nesměl mít s sebou nic podezřelého, nikdy nic nenechávat v hotelovém pokoji a neprovádět žádné neuváženosti, jako například odložit si v restauraci kabát, protože kapsy by někdo mohl během jídla prohledat a vyprázdnit.

Každopádně se jí to podařilo rozjet a já jsem ji za to velmi obdivoval. Mladíky, které jsem využíval jako kurýry do Polska a Maďarska, to zaujalo a začali vozit zprávy i do Rumunska. Jessica jednou uspořádala v Londýně akci, na kterou pozvala exulanty z Polska, Maďarska a Rumunska, s cílem upozornit na situaci v těchto zemích a potřebu pomoci. V souvislosti s touto událostí jsem byl pověřen, abych s hlavní představitelkou rumunského odboje v Londýně, jmenovala se Iolanda Stranescuová, probral možnosti propagace akce. Jessica jí už předtím řekla, že chovám koně, a ona o tom vyprávěla svým dětem. Když jsme probírali pracovní záležitosti, vešla do místnosti její osmiletá dcera Christina a beze slova zůstala stát ve dveřích, oblečená jako na vyjížďku – v jezdeckých botách a čapce. Zeptal jsem se, jestli by chtěla někdy přijet a projet se na koni. Odpověděla „Kdy? Tento pátek po škole?“ Vzal jsem ji s sebou hned o víkend a během několika týdnů si mě nadobro adoptovala, přibrala si dokonce i své sestry.

Jejich otec je opustil a budoucnost těch tří holčiček byla opravdu nejistá. Teď však narazily na dokonalé řešení – našly si nezadaného muže ve středním věku bez závazků a na víkendy se usadily v jeho venkovském domě. Vídal jsem se s nimi po celou dobu jejich školní docházky a Sophie a naše děti je dnes vnímají jako součást rodiny. Christina se vdala, má dítě a učí přírodní vědy na všeobecné střední škole v Leedsu. Musím říci, že mít takovou rodinu z druhé ruky mi přináší velkou radost a rozhodně představuje jeden z důležitějších nečekaných benefitů, které mi můj zájem o východní Evropu přinesl.“

Roger Scruton svým klidným, avšak odhodlaným jednáním zachránil jednu rodinu ze země, která by se pravděpodobně dala označit za nejzaostalejší ve východní Evropě, a navždy změnil běh jejich života, když jim poskytl příležitosti, pro většinu lidí v jejich vlasti zcela nedostupné. Vzpomněl jsem si, jak Scruton ve svých *Zprávách odněkud* vzdal hold Pony Clubu, když o něm napsal, že otevírá dveře „do tajemných podob klubového členství, jež je typické pro venkovský život“. Vybavila se mi však především tato konkrétní pasáž:

Každé léto v posledním červencovém týdnu se s nadšením podílíme na ‚táboře‘, kde jedna či druhá naše schovanka předvádí své schopnosti, získává odznaky, kokardy a společenský status, každý den se vrací s novými kamarády, dovednostmi a vědomostmi. Naše schovanky jsou děti rumunských uprchlíků, ale Pony Club jim pomohl se plně adaptovat na život v Anglii; porozumět naší rezervovanosti, formálnosti,

nesmlouvavé toleranci a potřebě být tvrdý. Především však pochopily a vzaly za svou nekompromisní svobodu ducha, která byla v jejich rodné zemi pošlapána, ale u nás stále existuje.¹⁰

Teď si uvědomuji, že děti, o kterých Scruton píše, byly Christina a její sestry, jeho „adoptivní rodina“. Když mu připomenu tu jímavou pasáž, jen poznamená, že „správný postoj k přistěhovalcům a uprchlíkům není zavírat je do ghett, ale naopak je zapojit do našeho způsobu života, protože představuje to nejcennější, co máme a co si oni musí osvojit, nemají-li se stát hrozbou pro společenský řád. Proto jsem Christině a jejím sestrám poskytl příležitost k úplnému ponoření do našeho života.“

Scrutonův postoj vůči komunismu a jeho obětem ostře kontrastuje s přístupem mnoha intelektuálů, kteří z pohodlí západních univerzit vystupovali na podporu Sovětského svazu. Dokonce mi vypráví, jak v reakci na aktivity svých univerzitních kolegů ve prospěch Sovětů „založil malou platformu s názvem ‚Dons for Defence‘ [vysokoškolské učitelé na obranu]. Šlo o pokus, jak přimět co nejvíce akademiků, aby veřejně vystupovali proti takzvanému mírovému hnutí, aby připojili svůj podpis na dokumenty reagující na nekonečný proud dopisů médiím ze strany našich soupeřů a v případě zájmu zveřejňovali různá prohlášení a informace. Z východní Evropy jsme tajně vozili články odhalující naivitu mírového hnutí; přestože musely bezpodmínečně zůstat anonymní, jejich publikování v *Timesech* budilo značný ohlas. Jakmile lidé pochopili, že na Západě můžeme proti jaderným zbraním demonstrovat, ale na Východě může člověk za totéž

skončit v gulagu, začali vnímat rozdíl mezi oběma režimy a skutečný zdroj agresivity. Díky tomuto projektu jsem spolupracoval s vynikajícími osobnostmi – sociology jako Christie Davies či zesnulý David Levy, stejně jako s několika málo kolegy, kteří se nepřidali na opačnou stranu. Dokonce jsme se rozhodli částečně odčinit, co napáchalo hnutí ‚mírových studií‘, které dokonce mělo na univerzitě v Bradfordu svou vlastní katedru; to mě také přivedlo do složité situace. Ano, byly to zajímavé časy.“